

romban vékonyul a vér. / A tejnek íze megzöldül a számban. / Fázik a föld: / lehulltak róla foltjai. / Falán embercsomó didereg.” (Félkörök)

Az utolsó, Protokoll című verssorozatot olvasva az alapkérdés harmadik válaszlehetősége tűnik elő. Arra a problémára tehát, hogy miként érzésteleníteni a reménytelen, elidegenült lét fájalmát, a kötet kapcsán három válasz látszik aktuálisnak, „megoldásnak”. Elsőként az álom, majd a halál, harmadszor pedig a néminemű ellenállás látszatát sugalló, cinikus gúny. Ennek értelmében a záró versekben működni kezd az ironia és a groteszk, Fabó-nyelven szólva: a „grónia és ironeszki”. Az indító futam a látszat, a felszín kifejezéseként feltűnő „sok itt a rendes ember, túl sok”-formula, hogy erre épüljenek rá azután a rövidke „fintor-versek” ügyes csattanói, a valóságos helyzet mutatói. A fenti hatást erősíti az áthajlás szélsőséges változata is, amikor sorvégi szavak válnak ketté feltűnő módon új, gúnyosan vibráló jelentést adva a szóelemeknek (kultur-lódás, hatalmi stb.). A legtetszetősebb nyelvöltögető versike gyermekmondáinknak ritmusában szoktatja hozzá a lírai ént a „se-lét” valósághoz: „Se elmenni se ittmarnadni / Se néven nevezni lehet / Se pont se szempont / Ha nem muszáj ne részletezd / Se kívül se belül / Ki van ez találva / Gyerek nem való lakásba” (Mai magyar).

Lehet tehát még újszerűen szólni napjaink szokványossá vált témáiról. A kötetben levő anonim jegyzet szerint „az évek homokpoggyászából a szerző csak az átszítáthatatlan aranyzemcséket tartotta meg”. Helytálló megállapítás, azzal a kiegészítéssel, módosítással, hogy itt-ott azért homokszemcsékkel elegyek ezek az aranyzemcsék, nem mindig sikerültek Fabó Kinga képzettársításai és versmegoldásai.

CSAPÓ Julianna

MINDENNAPI NYELVMŰVELÉSÜNK

Jakab István: *Nyelvi vétségek és kétségek*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1987

Új könyvvel jelentkezett a szlovákiai magyar nyelvűvelés kiemelkedő munkása, Jakab István. A rádióban elhangzott előadásait, nyelvűvelő cikkeit gyűjtötte össze ebben a kötetben, s mint ahogyan a címben utal is rá, a könyv két alapvető egységből áll. Az első rész öt fejezetében a nyelvhasználat hibái sorakoznak meghatározott tematikai rendben, a második – kisebb jelenségcsoportot tartalmazó – egység azokat a nyelvi bizonytalanságokat, kétségeket foglalja magában, amelyekkel a szerző leggyakrabban a mindennapi szóhasználatban találkozott. Ezek felvételét a velük kapcsolatos kiforrotlan nyelvűvelő állásfoglalás tette indokoltá.

Ez a könyv is szorosan kapcsolódik a szerző előző köteteihez, azzal, hogy az előzőekben megalapozott elméleti, elvi eszmény itt konkrét példákban, gyakorlati teendőkben realizálódik, a figyelem az aktuális feladatok felé fordul.

Az első nagy összefoglaló egység a legégetőbb nyelvhasználati problémákkal, a fordításból eredő vétségekkel indul. Ezt jelzi a cím is: *Amikor csak a köntös magyar...* A főleg szóhasználati vétségeket boncolgató fejezet a nemzetiségi létből származó tipikus jelenségeket tárja fel: a szlovák szavak szolgál fordításmódját, a tükörszavak és -kifejezések tömegét. Jakab István többször is felrója a fordítóknak, hogy szem elől tévesztik a szlovák és a magyar nyelv szemléletmódjának a különbözőségét, s a mechanikus fordí-

tás következtében lesz pl. a *lekár-lekárka* szópár analógiájára a tiszttségviselői munkakört betöltő nő *titkárnő*, noha erre a magyarban nemre való tekintet nélkül csak a *titkár* szó használatos. Tükörfordítással kerül be a *szárított szilva*, az *öngyújtó* is használatba az *aszalt szilva* és a *tűzkő* helyett. A szakmai tájékozatlanság miatt kapnak az ipari gépek a szlovák *obrábací stroj* alapján *megmunkálógép* nevet, noha ezeknek már van magyar elnevezésük: *szerszámgép*.

A szerző rámutat arra is, hogy a jó fordítónak alaposan ismernie kell az illető nyelv(ek) szóhasználatát, hiszen egyébként nincsen tanács arra, hogy pl. mikor fordítandó a *vysoký*, *-á*, *-é magas*-nak, illetve mikor *nagy*-nak. Így a *vysoký tlak* az orvostudományban *magas vérnyomás* lesz, míg a fizikában *nagy nyomás*, és nem *magas nyomás*.

Az első fejezet második részében a fordítás mikéntje kerül előtérbe (*Hogyan fordítsunk?*). A szóhasználatiakon túl itt már szerkesztésbeli problémák is találhatóak. Ilyen pl. a logikailag is helytelen szerkezet: *intézkedést fogad el*, melyre a magyar hivatalos nyelv az *intézkedési tervet fogad el* vagy az *intézkedési tervet dolgoz ki* kifejezéseket ismeri. Szolgái fordítás nyomán bukkan fel a következő megmosolyogtató felirat: *Délután már nem hivataloskodnak*. Ha a szlovák *úradovat* 'igének van is ilyen jelentése, a magyar választékosabb nyelvhasználatban a *hivataloskodik* ige nem fordul elő, ehelyett inkább így: *Délután nincsen félfogadás*.

A szerző olykor visszatekint egy-egy kifejezés fordításának a történetére is; sorsát, befogadását is tárgyalja, valamint azt a szituációt, amikor a fordító egy adott helyzetben könnyebb megoldásnak találja a szlovák szó, kifejezés magyarrá fordítását, mint a már létező magyar megfelelő felkutatását. Ekkor megtörténhet, hogy ugyanannak a szlovák szónak több magyar megfelelője születik, esetleg időbeli eltéréssel újabb is létrejön, s ez zavart, nyelvi elbizonytalanodást okoz. Jó példa erre a mi környezetünkben az a tarkaság, amely a szerbhorvát *javna rasprava* fordítása nyomán alakut ki (közvita, nyilvános vita, társadalmi vita).

A figyelem ezután a nyelvhelyességen túl kiterjed a változatos, választékos fogalmazásra, a stilisztikára is; itt figyelmeztet a gyakori vonzattévesztés jelenségére, melyek jó részének a gyökere szintén a tükörfordításban keresendő. Ilyenek pl. az *állást foglal valamihöz*, a *köszöni a segítségért* szerkezetek, a következő mondat: *Holnap hívok neked*; illetve a számunkra is jól ismert *valakivel nőszül* szerkezet. Ezután a szótévesztés, a hibás szóválasztásból eredő kisiklások, a frazeológia és a mondat szerkesztés területén fellelhető vétségek példái következnek. Szemlélteti a divatszavak területét, ilyen pl. a *téma* szó, vagy a *megbetegedés* a *betegség* helyett is; divat a *-zat/-zet* képző, mint azt a nyelvi nagyképűség megtestesítőjeként az *edényzet* szóalak kialakulása mutatja.

A második nagy egység a *Nyelvi kétségek és bizonytalanságok* címet viseli. Itt többféle témakör is megtalálható: értelmezési-jelentésbeli kételyek, használatbeli zavarok, az idegen szavak jelentésének elégtelen ismeretéből eredő elbizonytalanodások, a megszólítás kérdése – amely már nem is elsődlegesen nyelvi, inkább magatartásbeli tényező –, a felmerülő nyelvjárási alakok megítélése stb.

Egyes szavaknál, kifejezéseknél, pl. *létesítmény*, *nyílászáró szerkezet*, nem a képzéssel, a szóalakokkal van a baj, hanem a használatukkal. Akad helyzet, amelyben a konkrét dologfelsorolás helyett éppen ezeket a gyűjtőneveket kell alkalmaznunk.

A *bodnár-bognár* mesterségnévpárnak még az etimológiáját is fel kell tárnia ahhoz, hogy fény derüljön az igencsak összekuszált használat egyetlen helyes módjára.

Az újonnan létrehozott fogalmak megnevezése körüli bonyodalmakra is kitér, majd a fejezet végén a „választékoskodók” baklövéseit állítja pellengérré („Én még nem rendelkezem feleséggel”. „A bor kitűnő zamattal rendelkezik”).

A cikkek, előadások felépítését, szerkesztésmódját a kitűzött cél határozza meg. Ha csak figyelmünket kívánja egy adott jelenségre irányítani, az írás felsorolásszerű vagy inkább tünetfeltáró; a súlyos hibák esetében elméleti alappal szolgál, példákkal argumentál.

A cikkek, előadások eredeti rendeltetéséből természetesen következnek a helyenként tapasztalható ismétlésszerű problémamagyarázó indoklás. Az olvasóban nyilván az kelti az ismételtség érzését, hogy a szerzőnek minden egyes cikkében, előadásában röviden, tömören, a problémafelismeréstől a konkrét adatok elemzésén át egészen a korrekcióig, sőt esetenként a rögzítést elősegítő pozitív minták tudomásulvételéig is el kellett kísérnie olvasó-, illetve hallgató közönségét – s mindezt csekély egy-két lapon belül.

Éppen ezért mindegyik írása hordoz valamit a gyakorlati célzaton kívül az alapvető elméleti igazságokból, s így mintegy mozaikszerűen építkezve alakul ki előttünk Jakab István nyelvvelő szemlélete, munkásságának teljessége, megmutatkoznak azok a mozgatóerők, amelyek éber figyelmét nyelvünk felé irányítják.

RAJSLI Ilona

BETYÁRMONOGRÁFIA

Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988

A Néprajzi Kiskönyvtár sorozatban jelent meg Küllös Imola értékes összefoglalása a betyárokról. Saját gyűjtései és irodalmi források alapján igyekszik megrajzolni, kik is voltak valójában a betyárok, miért lettek törvényen kívüliekké, hogyan éltek és buktak le. Noha a magyar betyárvilágról gazdag irodalom olvasható, Küllös Imola könyve általános érvényű, összehasonlító történeti szemléletű. A szöveget kísérő képes illusztrációk pedig bemutatják a betyár öltözetét, eszközeit, fegyvereit, azaz képet alkothatunk a XIX. századi népeletről és korhangulatról.

A könyv történelmi megalapozottsággal mutatja be, hogyan, milyen történelmi események hatására jött létre a betyárság. A magyar betyárság kialakulásának történetéről csak területi összefoglalások léteznek, állapítja meg a szerző, de általánosítva ezek megállapításait, leszögezi, hogy a magyar betyárvilág kialakulásának legfőbb oka a föld és igaerő nélküli zsellérek számának jelentős mértékű és folytonos növekedése volt. Az egyre szegényedő jobbágságra ránehezettek a földesúr évszázados feudális előjogai (kilenced, malomjog, erdőhasználat, vadászat joga), a feudális állam közterhei és az egyháznak járó tized, dézsma. Ezt az embertelen kizsákmányolást igazolja e néhány sor egy korbelti ún. porcióénekből: „Bíró az adóért, / Mester a stóléért, / Zsidó és kocsmáros / A borok árért, / Mindent elfoglalnak, / Házból majd kihúznak, / Inget alig hagynak.”